

II Međunarodni naučni skup o ekonomskom razvoju
i životnom standardu
2nd International Scientific Conference on economic
development and standard of living
“EDASOL 2012 - Economic development and
Standard of living”
Banja Luka, 12-13. 10. 2012.

UTICAJ PRIVREDNIH KRETANJA NA PRIMANJA STANOVNIŠTVA U SRBIJI ZA VREME KRIZE

Ivan Stošić¹, Zvonko Brnjas², Predrag Dedeić³

¹Viši naučni saradnik, Institut ekonomskih nauka, Beograd, E mail: ivan.stosic@ien.bg.ac.rs

²Vanredni profesor, Beogradska bankarska akademija, Beograd, E mail: zvonko.brnjas@bba.edu.rs

³Vanredni profesor, Beogradska bankarska akademija, Beograd, E mail: predrag.dedeic@bba.edu.rs

Rezime: Osnovni cilj ovoga rada je analiza uticaja ključnih makro-ekonomskih kretanja na primanja stanovništva u Srbiji za vreme delovanja svetske ekonomske i finansijske krize. Shodno tome, u radu su analizirana osnovna makro-ekonomska kretanja u periodu od 2008 do 2012. godine, a pre svega: promene u visini zarada i penzija, kretanje inflacije i troškova života, kretanja na tržištu rada, priliv doznaka iz inostranstva obaveze stanovništva kod servisiranja kredita i obaveze stanovništva kod servisiranja kredita. Intencija rada je da kroz sprovedene analize, omogući nosiocima ekonomske politike i istraživačima, analitički okvir koji treba da pomogne u borbi za ublažavanje negativnih posledica krize na životni standard stanovništva.

Ključne reči: privredna kretanja, Srbija, kriza, primanja stanovništava, zaposlenost.

JEL klasifikacija: I30, J21, J31, J40

UVOD

Svetska finansijska kriza kulminirala je prvo u SAD u prvoj polovini oktobra 2008. godine, kada je došlo do kraha na najvećim berzama i gotovo potpune obustave međubankarskog kratkoročnog kreditiranja. Veoma brzo kriza se proširila na ostala finansijska tržišta u svetu. Sa finansijskih tržišta kriza se prelila u realni sektor, gde je kao posledica smanjene efektivne tekuće tražnje za velikim brojem proizvoda i usluga, došlo do pada poslovne aktivnosti. Usled toga, ekonomije, praktično svih vodećih privreda sveta, ušle su u recesiju.

Početakom 2009. godine efekti svetske finansijske krize su se počeli da odražavaju na ekonomiju i finansije Srbije. Nakon dugog perioda rasta, u 2009. godini došlo je do pada bruto domaćeg proizvoda, industrijske proizvodnje i izvoza, a privreda je ušla u fazu recesije. Prelazak iz faze ekspanzije u fazu recesije potencirao je mnoge slabosti privrede Srbije

(visok spoljnotrgovinski deficit, nizak nivo konkurentnosti privrede, itd.), a u prvi plan se nametnuo problem visokog budžetskog deficita i načina njegovog „pokrivanja“.

U 2010. godini zabeležen je blagi oporavak privrede Srbije i prvi znaci izlaska iz recesije, koji se pre svega ogledali u porastu bruto domaćeg proizvoda (BDP), izvesnom oživljavanju industrijske proizvodnje, porastu izvoza i sl.

Međutim, tokom 2011. godine oporavak privrednog rasta Srbije počeo je postepeno slabi. Od sredine drugog, a posebno u trećem i četvrtom 2011. godine gotovo svi vodeći makroekonomski pokazatelji ukazuju na sporiji rast privrede Srbije.

Negativni trendovi u kretanju privredne aktivnosti, prisutni od sredine 2011. godine, zadržani su i u prvoj polovini 2012. godine. Naime, u ovom periodu došlo je do pada bruto domaćeg proizvoda, industrijske proizvodnje, izvoza, zabeležen je porast inflacije, a registrovan je dalji visok porast nezaposlenosti. Istovremeno, problemi vezani za finansiranje budžetskog deficita i servisiranje spoljnog duga postaju sve složenije.

Tabela 1. Pokazatelji osnovnih privrednih kretanja u Srbiji u periodu 2008-2012. godina
indeksi prethodna godina=100-

	2008	2009	2010	2011	$\frac{I-VI\ 2012}{I-VI\ 2011}$
<i>Društveni proizvod - stalne cene 2002.</i>	103,8	96,5	101,0	101,6	99,1 ¹⁾
<i>Fizički obim proizvodnje</i>					
Industrija	101,1	87,9	102,5	102,1	95,8
Poljoprivreda	108,5	101,0	99,4	100,8 ¹⁾	...
Građevinarstvo	104,2	80,1	93,7	121,0	...
<i>Trgovina na veliko i malo</i>					
Promet robe na malo ²⁾ - stalne cene	106,7	85,1	100,5	82,4	99,1
<i>Spoljnotrgovinska robna razmena</i>					
Izvoz u USD	124,3	76,0	117,4	120,3	92,9
Uvoz u USD	124,0	70,7	104,2	120,2	97,7
<i>Zaposleni</i>	99,9	94,5	95,1	97,2	98,3 ³⁾
<i>Cene</i>					
Potrošačke cene	111,7	108,4	106,5	111,0	105,5
Inflacija - tekući rast	108,6	106,6	110,3	107,0	105,2

Izvor: Podaci RZS; ¹⁾ Procena; ²⁾ Izuzev prometa na malo motornim vozilima, motociklima i delovima;

Ispoljene tendencije osnovnih privrednih kretanja, izazvane prevshodno negativnim posledicama svetske finansijska i ekonomske krize, imala su snažan uticaj na primanja i životni standard stanovništva u Srbiji. Nažalost, negativni uticaji koji je svetska ekonomska kriza neosporno imala na primanja stanovništva u Srbiji još uvek su prisutni.

CILJ RADA, PREGLED LITERATURE I METODOLOGIJA

Osnovni cilj ovoga rada je analiza uticaja ključnih makro-ekonomskih kretanja na primanja stanovništva u Srbiji za vreme delovanja svetske ekonomske i finansijske krize. Shodno tome, analizirana su osnovna makro-ekonomska kretanja Srbije u periodu od 2008 do sredine 2012. godine, a pre svega: a) promene u visini zarada i penzija; b) kretanje inflacije i troškova života; c) kretanja na tržištu rada; d) priliv doznaka iz inostranstva, i e) obaveze stanovništva kod servisiranja kredita.

Analiza uticaja svetske finansijske krize na privredu Srbije bila je predmet brojnih istraživanja. Uz korišćenje različitih metodologija i indikatora, brojni ekonomisti su analizirali negativne efekata svetske finansijske krize privredna kretanja u Srbiji (npr. Ljubomir Mađžar (2009), Miroslav Prokopijević (2009), a ovoj problematici su bila posvećena i brojna naučna savetovanja (npr. *Ekonomska kriza u svetu i njen uticaj na Srbiju*, Naučno društvo ekonomista i Ekonomski fakultet, Beograd, itd.).

Problematika uticaja svetske finansijske krize je kompleksna, te stoga fokus istraživanja u ovoj oblasti može biti veoma različit. Pojedini ugledni ekonomisti [Gordana Matković, Boško Mijatović, Marina Petrović (2010)] su se posebno bavili uticajem krize na tržište radne snage i životni standard u Srbiji ističući da ako je period pre krize bio obeležen smanjenjem siromaštva, tokom krize je došlo do pogoršanja životnog standarda i porasta siromaštva u Srbiji. Slično tome Marinko Bošnjak (2011) ističe da je Republika Srbija u periodu ekonomske krize, zabeležila povećanje nelikvidnosti privrede, pad bruto domaćeg proizvoda, industrijske proizvodnje, izvoza i uvoza, pad zaposlenosti i rast nezaposlenosti, pad primanja i kupovne snage stanovništva i porast siromaštva. Praktično istovetni trendovi zabeleženi su u ostalim zemljama zapadanog Balkana [V. William Nero (2010)], s tim da su pojedinim od njih efekti krize bili i vidljiviji nego u Srbiji.

Mada je teško je sa sigurnošću izdvojiti uticaj krize od ostalih faktora, osnovni cilj istraživanja u ovom radu predstavlja sagledanje uticaja koja privredna kretanja, izazvana svetskom ekonomskom krizom, imaju na životni standard stanovništva u Srbiji

Intencija rada je da kroz sprovedene analize, omogućiti nosiocima ekonomske politike i istraživačima, analitički okvir koji treba da pomogne u borbi za ublažavanje negativnih posledica krize na životni standard stanovništva.

Rad je zasnovan na kvalitativnoj analizi statističkih podataka, rezultatima raspoloživih istraživanja, te kvalitativnoj analizi uticaja pojedinih ključnih makro-ekonomskih varijabli na primanja stanovništva.

REZULTATI

Promene u visini zarada i penzija

U periodu od 2001. pa do 2008. godine realni rast zarada u Srbiji je bio izuzetno visok i svake godine (sa izuzetkom 2006.) je prelazio nivo od 10%. Počev od 2009. godine trend visokog rasta zarada je zaustavljen i ostvareni su sledeći trendovi u kretanju nominalnih i realnih zarada (i penzija) u Srbiji:

Tabela 2. Kretanje prosečnih mesečnih zarada i penzija u Srbiji u periodu 2008-2012. godina

Godina	Bruto plata			Neto plata			Penzija		
	U RSD	Nomi- nalni rast (u %)	Realni rast (u %)	U RSD	Nomi- nalni rast (u %)	Realni rast (u %)	U RSD	Nomi- nalni rast (u %)	Realni rast (u %)
2008	45.674	17,9	4,1	32.746	18,0	3,9	17.660	29,7	14,3
2009 ¹⁵	44.147	8,8	0,2	31.733	8,8	0,2	19.788	12,0	3,3
2010	47.450	7,5	0,6	34.142	7,6	0,7	19.890	0,5	-5,9
2011	52.733	11,1	0,1	37.976	11,2	0,2	21.285	7,0	-3,6
I-VI 2012	55.597	10,2	5,7	40.354	10,4	5,8	22.145	4,1	1,4

Izvor: Republički zavod za statistiku, saopštenja ZP11 i Statistički godišnjaci;

U periodu nakon 2008. godine, uz oscilacije u pojedinim razdobljima, zabeležen je znatno sporiji rast realnih zarada nego prethodnom razdoblju. Ovakve tendencije se u velikoj meri mogu pripisati uticaju krize, koja se odrazila na blaži rast ili pak smanjenje zarada prevashodno u privatnom sektoru. Za razliku od toga zarade zaposleni u javnom sektoru su pokazale znatno manju osetljivost na uticaj krize– npr. zarade u javnim preduzećima u Srbiji su u 2011. godini bile za 34% veće od republičkog proseka, iako je njihov rast tokom 2009. i 2010. godine na osnovu “stand-by” aranžmana sa Svetskom bankom bio ograničen [Privredna komora Srbije, 2012.]

Sličnu, mada znatno nepovoljnija slika o kretanju ukupnih zarada u analiziranom periodu pružaju podaci o mesečnim neto zaradama preračunanih u evre, na osnovu kojih se može, možda realnije suditi o kupovnoj moći zaposlenih.

Tabela 3. Prosečne i ukupne mesečne zarade zaposlenih u Srbiji u periodu 2008-2012. godina

Godina	Neto zarade (RSD)	Srednji kurs EUR/RSD	Neto zarade (u evrima)
2008	32.746	81,44	402,1
2009 ¹⁶	31.733	93,95	337,8
2010	34.142	103,49	329,9
2011	37.976	101,95	372,5
I-VI 2012	40.354	110,67	364,6

Izvor: Republički zavod za statistiku-Anketa o radnoj snazi; Narodna banka;

15 Od januara 2009. godine RZS je proširio obuhvat jedinica posmatranja. Pored zarada isplaćenih zaposlenima kod pravnih lica, pri izračunavanju prosečnih zarada, uzimaju se u obzir i zarade isplaćene zaposlenima kod preduzetnika (fizičkih lica); Prilikom izračunavanja promene neto zarada, podaci za 2008. godinu su preračunati prema metodologiji koja se primenjuje od januara 2009. godine.

16 Od 2009 je proširen obuhvat evidencije zarada zbog promene metodologije.

Prezentirani podaci ukazuju da je periodu delovanja negativnih efekata svetske krize prosečna neto zarada u Srbiji smanjena i u prvom polugodu 2012. je svega iznosila 365 evra. Na taj način Srbija je postala zemlja sa najnižim nivoom zarada u regionu.

Istovremeno, nakon 2008. godine u kojoj su izvršene značajne korekcije, rast penzija je bio znatno sporiji. U 2010. i 2011. godini zabeležen je i realni pad penzija, što se nepovoljno odrazilo na životni standard velikog broja ovog dela stanovništva.

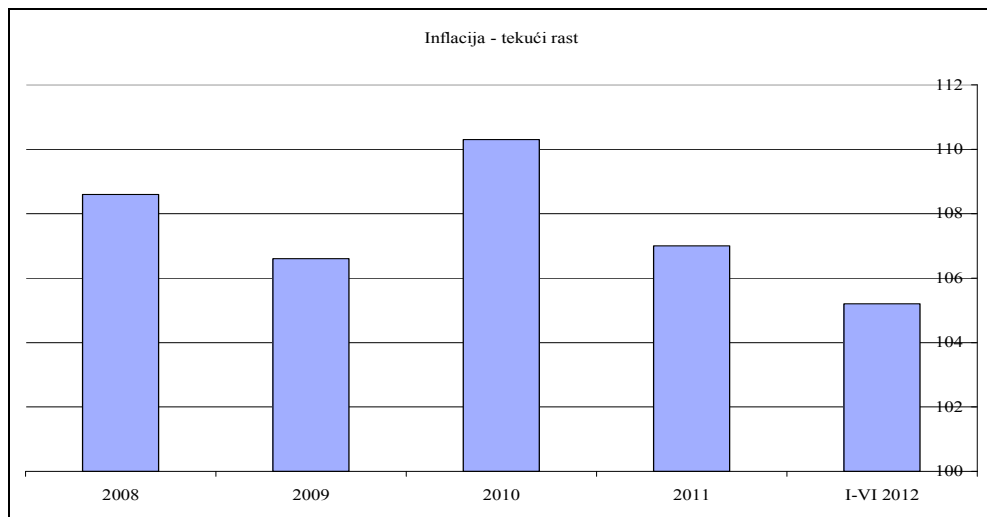
Na osnovu svega može se konstatovati da je nakon perioda 2001-2008. godina, u kome je ostvaren iznimno brz rast realnih zarada, nastupio period sporog rasta, pa čak i pada realnih zarada i penzija u Srbiji.

Kretanje inflacije i troškova života

Srbija je u periodu od 2001. do 2008. godine uspela da poboljša makroekonomsku stabilnost i da održi visoku i relativno stabilnu stopu privrednog rasta. Između 2001. i 2008. godine, bruto društveni proizvod (BDP) je rastao u proseku za oko 5,4% godišnje, s tim da najveći rast od 8,3% zabeležen 2004. godine. U istom periodu inflacija je smanjena sa 41% u 2001. na oko 8% u 2003. godini da bi kasnije ponovo je dostigla dvocifrene vrednosti. I dok se svetska ekonomska kriza snažno odrazila na kretanje ukupne privredne aktivnosti, njen uticaj na inflaciju nije bio tako očigledan. Inflacija u Srbiji, merena indeksom potrošačkih cena u rasponu od 6,6% (2009. godine) do 10,3% (2010.), s tim da je u prvoj polovini 2012. godine zabeležen iznimno nizak tekući rast cena:

Grafikon 1. Kretanje inflacije u periodu 2008-2012. godina

Indeksi - prethodna godina=100

Ipak, i pored ostvarene relativne stabilnosti, Srbija i dalje spada u zemlje sa najvišom inflacijom u Evropi. Pri tome, posebno nepovoljnu okolnost predstavlja činjenica da je rast inflacije u velikoj meri bio determinisan porastom cena hrane, što je imalo snažan uticaj na svakodnevni život i životni standard stanovništva.

Promene na tržištu rada

Tokom protekle decenije zabeležene su velike promene na tržištu rada, koje karakteriše trend pada zaposlenosti i visoka nezaposlenost i pad broja aktivnih.

Ukupan broj zaposlenih beleži kontinuiran pad u toku sprovođenja intenzivnih tranzicionih reformi. Naime, u 2001. godini prosečan broj zaposlenih iznosio je u Srbiji oko 2,1 miliona, da bi u 2012. opao na svega 1,7 miliona, što čini smanjenje od gotovo 20%. Pri tome, od početka ekonomske krize 2008. godine, pa do kraja juna 2012. godine došlo je do pada broja zaposlenih u Srbiji za preko 260 hiljada, odnosno za 13% ili u proseku za oko 2,5% godišnje. Pad zaposlenosti je u kategoriji „zaposleni kod poslodavca“ samo tokom 2009. i 2010., dakle za dve (krizne) godine iznosio oko 100 hiljada godišnje i jednak je smanjenju broja zaposlenih za osam (pretkriznih) prethodnih godina.

Tabela 4. - Kretanje zaposlenosti i nezaposlenosti u Srbiji u periodu 2008-2012. godina

-u 000-

Godina	Zaposlenost ¹⁾	Indeks (2008=100)	Ukupna nezaposlenost ²⁾	Indeks (2008=100)
2008	1.990	100	445,4	100
2009	1.857	93,3	503,0	112,9
2010	1.775	89,2	568,7	127,7
2011	1.735	87,2	671,1	150,7
I-VI 2012	1.731	87,0	736,8	165,4

Izvor: Republički zavod za statistiku-ZP20 i Nacionalna služba za zapošljavanje-Mesečni statistički bilten;

¹⁾ zaposleni kod poslodavca; ²⁾ Podaci iz ankete o radnoj snazi.

Smanjenje zaposlenosti u kriznom periodu se nije u potpunosti prelilo na rast nezaposlenosti, već se više odrazilo na porast neaktivnih lica. Naime, u poslednjim godinama značajniji deo nekada zaposlenih, obeshrabrenih mogućnošću nalaženja novog posla, postao je neaktivan. Pri tome samo manji deo ovog toka se može pripisati penzionisanju.

Tabela 5. Kretanje na tržištu rada u Srbiji u periodu 2008-2012. godina

	Godina				
	2008	2009	2010	2011	2012 ¹⁾
Neaktivno stanovništvo	3.083.221	3.230.909	3.352.921	3.373.209	3.388.686
Aktivno stanovništvo ²⁾	3.267.107	3.119.419	2.964.966	2.924.352	2.894.421
- Zaposleni	2.821.724	2.616.437	2.396.244	2.253.209	2.157.618
- Nezaposleni	445.383	502.982	568.723	671.143	736.802
Stopa aktivnosti	51,5	49,1	46,9	46,4	46,1
Stopa zaposlenosti	44,4	41,2	37,9	35,8	34,3
Stopa nezaposlenosti	13,6	16,1	19,2	23,0	25,5

Izvor: Anketa o radnoj snazi; ¹⁾ podaci za period januar-mart; ²⁾ Razlike prikazane u tabelama između broja nezaposlenih prema Nacionalnoj službi za zapošljavanje i Ankete o radnoj snazi koju sprovodi RZS, pored metodoloških razlika, potiče od lica koja su se registrovala kod Nacionalne službe za zapošljavanje zbog beneficija (zdravstveno osiguranje, pomoć za nezaposlene, socijalna pomoć) a najčešće rade u svojoj ekonomiji i ne traže posao. Takođe, podaci o zaposlenosti iz Ankete o radnoj snazi realnije odražavaju stanje na tržištu rada jer uključuju i zaposlene u poljoprivredi i neformalnom sektoru.

Značajnim delom pod uticajem krize tokom poslednjih godina osetno je u Srbiji smanjena stopa aktivnosti i stopa zaposlenosti, dok je stopa nezaposlenosti povećana.

Prema raspoloživim podacima iz prvog tromesečja 2012. godine stopa aktivnosti je smanjena sa 51,5% koliko je iznosila na početku krize 2008. godine na 46,1%. Istovremeno, već relativno niska stopa zaposlenosti (znatno niža od proseka EU koji iznosi oko 64%) pala je sa 44,4% u 2008. godini na svega 34,3% početkom 2012. godine, a kumulativni gubitak radnih mesta bio osetno intenzivniji od pada BDP tokom recesije

Stopa nezaposlenost je snažno porasla već u oktobru 2008. godine, da bi u martu 2012. godine dostigla svoj istorijski maksimum od 25,5%. Pri tome, urbana područja su uočljivo više pogođena rastom nezaposlenosti, kako usled posledica privatizacije i restrukturiranja preduzeća, tako i zbog krize koja više utiče na poslove u formalnom delu privrede. Problem nezaposlenosti je uočljiviji kod žena (kod kojih stopa nezaposlenosti iznosi 26,1%) nego kod muškaraca (25% u martu 2012. godine), te kod populacije stanovništva mlađe od 30 godina, kod koje stopa nezaposlenosti premašuje 30%.

Vrlo nepovoljnu karakteristiku srpske nezaposlenosti predstavlja činjenica da veliki broj lica već dugo traži posao. Krajem 2011. godine čak 73,5% nezaposlenih je to duže od jedne godine, više od polovine (53,1%) duže od dve godine, a preko 10 godina ih je čak 12,3%. Pri tome, prevashodno kao posledica uticaja krize broj nezaposlenih iz ovih kategorija (srednjeročne i dugoročne) nezaposlenosti konstantno raste.

Ovakve tendencije koje se ispoljavaju na tržištu rada Srbije svakako imaju znatne negativne posledice po ekonomsko i socijalno stanje u zemlji i bitno utiču na ukupan životni standard stanovništva.

Priliv doznaka iz inostranstva

Srbija ima relativno veliku dijasporu od preko 3,5 miliona lica koja žive u oko 100 zemalja, ali najviše u zemljama zapadne Evrope. Zahvaljujući tome priliv od doznaka iz inostranstva je konstanto veliki. Na početku krize Srbija je spadala među 20 najvećih primalaca doznaka u svetu, a po učešću doznaka u bruto društvenom proizvodu nalazila se na 16. mestu. Kada je reč o regionalnim poređenjima, po ovom indikatoru, Srbija se nalazi iza Moldavije (23,1%) i Bosne i Hercegovine (12,7%), a ispred Albanije (10,9%), te Makedonije i Hrvatske [*Towards human resilience: Sustaining MDP progress in a age of economic uncertainty- Remittances 2011*].

Ne ulazeći detaljnije u diskusiju vezanu za različite definicije priliva doznaka iz inostranstva, procenjuje se da priliv ovih doznaka iznosio godišnje oko 1,2-1,5 milijardi USD u Srbiju (mada postoje ocene da je njihov iznos i znatno viši i da iznosi i preko 2 milijarde USD godišnje).

Iako se ne raspolože sa preciznim podacima, s obzirom da najveći deo doznaka dolazi neformalnim kanalima, prema podacima o registrovanim transferima (uglavnom penzijama, te podacima institucija za brzi transfer nova, kao što je Western Union) priliv doznaka je periodu krize smanjen.

Iako je kriza uticala na izvesno smanjenje priliva doznaka iz inostranstva, njihov nivo je i dalje visok. Pri tome, treba imati u vidu da se veoma malo primljenog novca investira u razvoj, a osnovni oblik upotrebe doznaka je tekuća lična potrošnja ili neproduktivno investiranje (uglavnom u nekretnine), te imobilizovanje u gotovinskom obliku („ispod slamarica“).

Na taj način doznake doprinose socijalnoj stabilnosti i održavanju životnog standarda znatnog dela stanovništva. Istina, pored pozitivnih efekata, uočeni su određeni negativni efekti vezani za doznake, a koji se manifestuju kroz nezaitresovanost dela stanovništva koji se „izdržava“ od doznaka za uključivanje na tržište rada i na taj način ostvarivanja većih prihoda.

Obaveze stanovništva kod servisiranja kredita

Kretanje kreditne aktivnosti banaka u periodu krize karakterišu značajne oscilacije i u osnovni trend usporavanja rasta, posebno kada su u pitanju krediti stanovništvu. I pored ostvarenog visokog nominalnog rasta, realni porast kreditiranja je bio znatno sporiji nego u periodu pre krize, pri čemu su ukupno odobreni krediti u periodu od 2008. godine do kraja prvog polugođa 2012. realno povećani za 22,7%, a stanovništvu za samo 8%.

Tabela 7. Krediti stanovništvu i privredi u periodu 2008-2012. godina

	Godina				
	2008	2009	2010	2011	I-VI 2012
Ukupni krediti, mil. dinara	1.092.667	1.269.778	1.602.703	1.718.067	1.822.764
Krediti privredi, mil. dinara	663.984	806.807	1.030.757	1.115.437	1.193.461
Kreditu stanovništvu, mil. dinara	428.683	462.971	571.946	602.630	629.303

Izvor: Podaci Narodne banke Srbije, www.nbs.rs

Usporavanje rasta kreditiranja stanovništva je uzrokovano brojnim faktorima, a svakako i uticajem krize. Naime, u novonastalim okolnostima zainteresovanost stanovništva za podizanje kredita, posebno za trajna potrošna dobra (naročito automobile) je osetno smanjeno. Istovremeno, uočava se trend bržeg rasta duga po kreditnim karticama i „zaduživanja“ po osnovu prekoračenja na tekućem računima građana, što ukazuje na sve izraženiju tendenciju da se „rupe“ u porodičnim budžetima pokrivaju kroz ovaj vid pozajmica.

Raniji i novoodbreni krediti snažno opterećuju životni standard građana i to iz višeg razloga. Kamatne stope na odobrene kredite u Srbiji su izuzetno visoke i kreću se kod stambenih kredita oko 5%, potrošačkih oko 20%, a kod kreditnih kartica oko 22-24%. Istovremeno, većina kredita je sa valutnom klauzalom, što u uslovima izražene depresijacije dinara utiče na povećanje obaveza kod servisiranja kredita. U posebno nepovoljnom položaju su oni koji su ranije uzeli kredite u švajcarskom francima i čije su rate osetno povećane.

Kao posledica krize raste udeo problematičnih kredita i krajem prvog polugodišta 2012. godine oko 8,4% građana je kasnilo u otplati svojih kredita [Narodna banka Srbije, www.nbs.rs 2012]. Sve to ukazuje da u postojećim okolnostima krediti postaju sve manje atraktivan način za ostvarivanje višeg nivoa životnog standarda.

ZAKLJUČAK

Od 2001. do 2008. godine životni standard u Srbiji je značajno poboljšán. Bruto društveni proizvod po stanovniku Srbije je sa oko 1.700 evra u 2001. porastao na 4.190 evra u 2008. godini, dok se broj ljudi ispod granice apsolutnog siromaštva prepolovi, sa približno 14% stanovništva u 2002. na 6,1% u 2008. godini [Republički zavod za statistiku, 2009.].

Ako je period pre krize bio obeležen rastom životnog standarda i smanjenjem siromaštva, tokom krize je u Srbiji došlo suprotnih trendova. Finansijska i ekonomska kriza je uticala, posebno u 2009. i 2010. godini, na privredne aktivnosti i smanjenje BDP po stanovniku na oko 3.800-3.900 evra. Takođe, broja siromašnih beleži rast. Naime, broj siromašnih je u 2009. godini porastao u odnosu na 2008. godinu za 0,8 procentnih poena (6,9%), dok je u 2010. godini dostigao nivo od čak 9,2% u 2010. godini.

Finansijska i ekonomska kriza je na više načina uticala na smanjenje prihoda, odnosno pad životnog standarda stanovništva Srbije, a pre svega kroz: promene u dinamici kretanja zarada i penzija, relativno visoku inflaciju i depresijaciju kursa dinara, smanjenje zaposlenosti i povećanje nezaposlenosti, relativno smanjenje kreditiranja stanovništva od strane banaka, itd.

U periodu 2008-2012. godina, uz oscilacije u pojedinim razdobljima, zabeležen je znatno sporiji rast realnih zarada, što je značajnim delom posledica uticaja krize koja se naročito manifestovala kroz nepovoljna kretanja zarada u privatnom sektoru. Istovremeno, Srbija i dalje spada u zemlje sa najvišom inflacijom u Evropi, s tim da posebno nepovoljnu okolnost predstavlja činjenica da je rast inflacije u velikoj meri bio determinisan porastom cena hrane, koje imaju snažan uticaj na životni standard stanovništva. Takođe, depresijaciji kursa dinara, kombinovana sa sporim nominalnim porastom zarada, je uticala da nivo prosečnih plata u Srbiji u prvom polугоđu 2012. godine bude najniži u regionu zapadnog Balkana. Sve to ukazuje da je nakon perioda 2001-2008. godina, u kome je ostvaren iznimno brz rast realnih zarada, nastupio period sporog rasta, pa čak i pada realnih zarada i penzija, što je neminovno imalo negativni odraz na životni standard u Srbiji.

Pad zaposlenosti i rast nezaposlenosti su praktično nezaobilazni pratioci ekonomskih kriza u svim zemljama. Takvi trendovi nisu zaobišli ni Srbiju, koja je za vreme krize izgubila gotovo 200 hiljada radnih mesta i u kojoj je stopa nezaposlenosti dostigla nivo od 25,5%. Pri tome, karakteristično je da je ogroman broj onih koji su izgubili posao, obeshrabren mogućnostima nalaženja novog zaposlenja, postao neaktivan na tržištu rada.

Teret prilagođavanja ekonomije uslovima uticao je na kretanje zaposlenosti i zarada, s tim da je u Srbiji došlo do znatno većeg pada zaposlenosti i rasta nezaposlenosti, nego što je došlo do smanjenja zarada. Visoka nezaposlenost, te niska zaposlenost i stepen aktivnosti imaju negativne posledice na socijalno stanje i bitno utiču na životni standard stanovništva u zemlji.

Istovremeno, nizak životni standard i smanjena kupovna moć stanovništva imala su dodatni negativni efekat na kretanje domaće tražnje i podsticanja proizvodne aktivnosti u zemlji. Polazeći od ukupnog broja zaposlenih i prosečnih isplaćenih zarada (u evrima), može se konstatovati da je apsorpciona moć domaćeg tržišta u periodu krize smanjena za oko 30%. Time je Srbija, slično mnogim drugim zemljama, upala u svojevrсни začarani krug – nepovoljna privredna kretanja utiču na pad kupovne moći, a smanjena kupovna moć dodatno limitirajuće deluje na dinamiku poslovne aktivnosti.

Tabela 8. Kretanje ukupnih zarada zaposlenih u Srbiji u periodu 2009-2012. godina

Godina	Neto zarade (u evrima)	Broj zaposlenih ²⁾	Ukupne zarade (u mil. evrima)	Procentualna promena u odnosu na 2008.
2009 ¹⁾	337,8	2.590.188	874,87	-22,4%
2010	329,9	2.382.307	785,94	-30,3%
2011	372,5	2.253.209	839,32	-25,6%
I-VI 2012	364,6	2.157.618	786,74	-30,3%

Izvor: Republički zavod za statistiku- Anкета o radnoj snazi; Narodna banka; ¹⁾ Od 2009 je proširen obuhvat evidencije zarada zbog promene metodologije; ²⁾ Podaci iz ankete o radnoj snazi;

I dalje visok, mada po svemu sudeći, smanjeni priliv doznaka iz inostranstva delomično je kompenzirao negativne uticaje svetske ekonomske krize. Sa druge strane, oslanjanje na kredite je smanjeno, a zbog visokih kamatnih stopa i stalnog povećavanja otplata (zbog pada kursa nacionalne valute), obaveze po ranije uzetim kreditima sve više opterećuju značajan deo stanovništva.

Ispoljena privredna kretanja u toku krize imala su snažan uticaj na ponašanje znatnog dela stanovništva. U novonastalim okolnostima značajan deo domaćinstava u Srbiji je bio upućen na strategiju preživljavanja, odnosno smanjenje troškova, ili njihovo odlaganje. Domaćinstva su mahom smanjila potrošnju svih artikala (osim delomično hrane). Odustaje se od kupovine odeće, nameštaja, trajnih potrošnih dobara. Jedan broj domaćinstava je smanjivao ili odlagao izdatke za zdravstvene potrebe. Neka domaćinstva su koristila uštedevine, druga su se oslanjala na zajmove i pozajmice od rođaka i prijatelja. Nažalost, sa padom ekonomske aktivnosti smanjio se i broj poslova, uključujući tu i neformalni sektor, čime izgledi za savlađivanje tekućih problema postali još nepovoljniji. U takvim uslovima pogoršan je položaj stanovništva i njihove mogućnosti da se izbore sa negativnim posledicama krize. Posebno je pogoršan položaj najugroženijih kategorija čiji su i inicijalni životni uslovi bili izuzetno teški [Matković, Mijatović, Petrović, 2010].

Mada je teško je sa sigurnošću izdvojiti uticaj krize od ostalih faktora, sva izvršena sagledanja u ovom radu ukazuju da je negativni uticaj svetske finansijske i ekonomske krize bio veoma izražen životni standard stanovništva u Srbiji, čime su zaustavljeni trendovi koji su se ispoljavali nakon 2001. godine. Time je, ni malo ružičasta situacija pre otpočinjanja krize, samo dodatno pogoršana, što nameće velike izazove pred nosiocima ekonomske politike kako da prevaziđu nagomilane probleme.

ZAHVALNOST

Ovaj rad je deo istraživačkih projekata: 179015 (Izazovi i perspektive strukturnih promena u Srbiji: Strateški pravci razvoja i usklađivanje sa zahtevima EU) i 47009 (evropskih integracija i socijalne i ekonomske promene u privredi Srbije na putu ka EU), finansiran od strane Ministarstva prosvjete i nauke Republike Srbije.

LITERATURA

1. Aleksandar Ilić (2010), Zarade u javnom sektoru u Srbiji i njihov uticaj na makro stabilnost i međunarodnu konkurentnost zemlje, srpski ekonomski forum
2. Arandarenko Mihail (2009), Zaposlenost između tranzicije i ekonomske krize
3. Branko Vasiljević (2009), uticaj doznaka na ekonomski i socijalni razvoj u Srbiji, Godišnjak Fakulteta političkih nauka (2009), vol. 3, Beograd
4. Francesca Pissarides, Peter Sanfey and Svetlana Tashchilova (2006): Financing transition through remittances in south-eastern Europe: The case of Serbia, EBRD, June 2006.
5. Gordana Matković, Boško Mijatović, Marina Petrović (2010) uticaj krize na tržište radne snage i životni standard u Srbiji, Centar za liberalno-demokratske studije
6. Katarina Ott (2011), kriza u jugoistočnoj Evropi – slučaj hrvatske, Institut za javne financije, Zagreb, odabrani prevodi 6/11, Zagreb
7. Ljubomir Mađžar (2009), Kriza, tržište i ekonomska politika, u Tranzicija u Srbiji i globalna ekonomska kriza, Naučno društvo ekonomista i Ekonomski fakultet, Beograd
8. Marinko Bošnjak (2011), Globalna finansijska i ekonomska kriza i njen uticaj na privredu i finansije Srbije, Ministarstvo finansija Republike Srbije
9. Miroslav Prokopijević, (2009), Ekonomska kriza u svetu i njen uticaj na Srbiju, u Tranzicija u Srbiji i globalna ekonomska kriza, Naučno društvo ekonomista i Ekonomski fakultet, Beograd
10. Privredna komora Srbije Aktuelna privredna kretanja, mart 2012.
11. Republički zavod za statistiku (2009), Anketa o životnom standardu, 2002–2007, Republički zavod za statistiku Beograd
12. Svetska ekonomska kriza i ekonomska politika Srbije (2009), Naučno društvo ekonomista i Ekonomski fakultet, Beograd
13. Towards human resilience: Sustaining MDP progress in a age of economic uncertainty- Remittances (2011), UNDP
14. V. William Nero (2010) Economic and Labour Market Impacts of the Global Economic and Financial Crisis on the Countries of the Western Balkans and Moldova, www.ilo.org
15. www.nbs.rs

THE IMPACT OF MACROECONOMIC TRENDS ON PERSONAL INCOMES IN SERBIA DURING THE PERIOD OF CRISIS

Ivan Stošić¹, Zvonko Brnjas², Predrag Dedeić³

¹Senior Researcher, Institute of Economics, Belgrade, E mail: ivan.stosic@ien.bg.ac.rs

²Associate Professor, Belgrade Banking Academy, Belgrade, E mail: zvonko.brnjas@bba.edu.rs

³Associate Professor, Belgrade Banking Academy, Belgrade, E mail: predrag.dedeic@bba.edu.rs

Summary: *The main objective of this paper is to examine the impact of key macro-economic trends on personal incomes in Serbia during the period of the global financial crisis. Accordingly, in this paper the basic macro-economic trends and above all the changes in wages and pensions, inflation and cost of living, labor market trends, inflows of remittances from overseas and population obligations in loan servicing have been analyzed. The intention of this paper is that the analysis conducted, provide policy makers and researchers, an analytical framework that is supposed to help in the fight to mitigate the negative consequences of the crisis on the living standards of the population.*

Keywords: *economic trends, Serbia, financial crisis, personal incomes, employment.*

JEL Classification: *I30, J21, J31, J40*